

УДК 37.013.42:378.18:371.83

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.28>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Scopus-Author ID: 57370829500

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Web of Science ResearcherID: N-5194-2015

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж., Лях, Т. (2024). Потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 202–207, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.28>

ПОТЕНЦІАЛ ВОЛОНТЕРСТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАД

Волонтерська діяльність є критично важливою для забезпечення сталого розвитку деокупованих громад і подолання наслідків окупації.

Метою статті є обґрунтування важливості волонтерства на деокупованих територіях для розвитку територіальних громад.

Автори статті наводять результати фокус-групи, учасниками якої стали мешканці деокупованих громад Миколаївської (міста Баитанка, Новий Буг і Казанка) й Херсонської (Великоолександрівська ОТГ (села Велика Олександрівка, Мала Олександрівка, Новодмитрівка, Старосілля, Тифонівка, Брускінське); Калинівська ОТГ (село Калинівське)) областей. Її проведення стало можливим завдяки проєкту «Чисті та вмотивовані» Всеукраїнського громадського центру «Волонтер», що був підтриманий Програмою «Спроможні та сильні» Фонду Східна Європа.

Учасники фокус-групи визначили ряд проблем, з якими зіткнулися мешканці деокупованих громад, а саме: відновлення інфраструктури територіальної громади; розмінування територій та об'єктів інфраструктури; надання психосоціальної підтримки; економічне відновлення; низький рівень лідерства мешканців; необхідність підвищення соціальної активності та соціальної згуртованості. Також учасники фокус-груп запропонували своє бачення вирішення цих проблем і роль волонтерів у цьому.

Ключові слова: волонтер, волонтерство, волонтерська діяльність, громада, територіальна громада, деокупована територіальна громада, соціальна активність, соціальна згуртованість.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Scopus-Author ID: 57370829500

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Web of Science ResearcherID: N-5194-2015

To cite this article: (2024). Petrochko, Z., Liakh, T. (2024) Potensial volonterstva dlya rozvytku deokupovanykh hromad [The potential of volunteering for development of deoccupied communities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 202–207, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.28>

THE POTENTIAL OF VOLUNTEERING FOR DEVELOPMENT OF DEOCCUPIED COMMUNITIES

Volunteer activity is critically important for ensuring the sustainable development of de-occupied communities and overcoming the consequences of occupation. The authors of the article present the results of a focus group, the participants of which were residents of the de-occupied communities of Mykolayivska (the cities of Bashtanka, Novy Bug and Kazanka) and Kherson (Velikolexandrivka OTG (villages of Velyka Oleksandrivka, Mala Oleksandrivka, Novodmitrivka, Starosillia, Tyfonivka, Bruskinske); Kalinivska OTG (village Kalinivske)) oblasts. Its holding was made possible thanks to the "Clean and Motivated" project of the All-Ukrainian Community Center "Volunteer", which was supported by the "Capable and Strong" Program of the Eastern Europe Foundation.

The participants of the focus group identified a number of problems faced by the residents of the de-occupied communities, namely: restoration of the infrastructure of the territorial community; demining of territories and infrastructure facilities; provision of psychosocial support; economic recovery; low level of leadership of residents; the need to increase social activity and social cohesion. Focus group participants also offered their vision of solving these problems and the role of volunteers in this.

Key words: *volunteer, volunteering, volunteer activity, community, territorial community, de-occupied territorial community, social activity, social cohesion.*

Актуальність проблеми. Повномасштабне військове вторгнення РФ призвело до тимчасової окупації частини території України, значних руйнувань інфраструктури, мільйонів вимушених переселенців та рекордного падіння економіки України. Із початком повномасштабної агресії майже 4 тис населених пунктів в 231 територіальній громаді зазнали тимчасової окупації. Це стосується 11 областей України – Донецької, Луганської, Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Сумської та Одеської (Барінова, 2024). Для відновлення та розвитку деокупованих територій необхідно забезпечити ефективну співпрацю між органами державної влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях, активізувати діяльність громадських організацій, вдосконалити фінансові механізми підтримки регіонального та місцевого розвитку, зробивши їх максимально прозорими та зрозумілими для всіх учасників, а також сприяти розвитку волонтерського руху.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням роботи в громаді як складовій діяльності соціального працівника присвячені окремі праці О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Звереві, М. Лехолетової, Т. Лях, Т. Семигіної, В. Сідорова, Г. Слосанської, Т. Спірної, С. Харченка, С. Чернети та ін.

Роль волонтерства у розвитку соціальної активності громади підкреслили у своїх публікаціях С. Гунько, О. Карпенко, Т. Лях (Гунько

та ін., 2023), Т. Спіріна, Є. Ковтун (Лях та ін., 2023), М. Лехолетова (Liakh et al., 2022).

Розвиток молодіжних волонтерських програм в умовах пандемії COVID-19 в громадах, прилежних до району проведення операції об'єднаних сил на сході України, вивчали дослідники з Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Liakh et al., 2021).

Проблема управління волонтерськими програмами та успішні кейси організації волонтерської діяльності студентів в умовах університетів та громадських організацій представлено в навчальних посібниках «Менеджмент волонтерських груп від А до Я» (З. Бондаренко та ін., 2012) та «Менеджмент волонтерських програм» (Журавель та ін., 2020).

Вище перераховані публікації та дослідження важливі для розуміння потенціалу волонтерства у розвитку громад, особливо, коли мова йде про ті, що постраждали внаслідок бойових дій, знаходились під окупацією.

Метою статті є обґрунтування важливості волонтерства на деокупованих територіях для розвитку територіальних громад.

Основний матеріал дослідження. Деокуповані громади – це територіальні громади, які були тимчасово окуповані іноземними військами або незаконними збройними формуваннями, але згодом звільнені в результаті воєнних дій. В Україні це стосується населених пунктів, які опинилися під окупацією під час військових дій на сході країни та внаслідок росій-

ського вторгнення 2022 року. Після деокупації ці громади стикаються з багатьма викликами, які ускладнюють повернення до нормального життя (Денисюк та ін., 2023).

Найгострішими з них на думку Д. Барінової є такі: відсутність доступу до базових публічних послуг (електро-, водо-, тепло-, газопостачання); руйнування соціальної інфраструктури та житлового фонду, адмінбудівель органів влади та інших публічних закладів, та погіршення якості та доступності публічних послуг; замінованість житла, публічних будівель, сільськогосподарських земель, лісів; знищення дорожньої інфраструктури між населеними пунктами, що обмежує доступність базових послуг – невідкладної медицини, пожежної охорони; відсутність чи недостатність бомбосховищ та інших укриттів; зниження економічної активності через руйнування, безпеку та втрату людей. Ці виклики підсилюються продовженням обстрілів та бомбардувань, оскільки частина деокупованих міст, селищ та сіл знаходяться в межах доступності ворожої артилерії (Барінова, 2024).

Фахівцями Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» в межах проєкту «Чисті та вмотивовані», що був підтриманий Програмою «Спроможні та сильні» Фонду Східна Європа, у червні 2024 року було проведено фокус-групу, учасниками якої стали мешканці деокупованих громад Миколаївської (міста Баштанка, Новий Буг і Казанка) й Херсонської (Великоолександрівська ОТГ (села Велика Олександрівка, Мала Олександрівка, Новодмитрівка, Старосілля, Тифонівка, Брускинське); Калинівська ОТГ (село Калинівське)) областей (4 гранти програми «Спроможні та сильні» | Фонд Східна Європа, 2024).

Учасники фокус-груп визначили найактуальніші проблеми, з якими вони зіштовхнулися після деокупації території, а також напрацювали шляхи вирішення цих проблем, за допомогою комплексних підходів, що передбачають залучення місцевих ресурсів, підтримку держави та міжнародних організацій, а також активізацію громадської та волонтерської діяльності.

Першою проблемою, яка була обрана як найактуальніша, є *відновлення інфраструктури територіальної громади*. Її вирішення вбачають у створенні державних та місцевих

програм відбудови критичної інфраструктури (житло, школи, лікарні, транспортна система) за підтримки урядових структур, приватного сектору та міжнародних донорів, а також розвитку публічно-приватного партнерства для залучення інвестицій. А от роль деокупованої громади у вирішенні цієї проблеми на думку учасників полягає у залученні її мешканців до волонтерських програм по відновленню житлових та соціальних об'єктів, проведення суботників, акцій із залученням місцевих мешканців.

Також актуальною є *проблема розмінування територій та об'єктів інфраструктури*. Учасники неодноразово зазначали, що частина інфраструктури територіальної громади й досі залишається замінованою і часто-густо ці території до завершення бойових дій і залишаються такими. Тому, важливо налагоджувати співпрацю з міжнародними організаціями, спеціалізованими службами для проведення розмінування територій, які йому підлягають. Також важливо створювати центри для навчання місцевого населення правилам безпеки та ідентифікації мін і вибухонебезпечних предметів. Учасники фокус-групи наголосили, що важливою є роль волонтерів у проведенні інформаційних кампаній серед місцевого населення щодо мінної безпеки. Також спеціально навчені волонтери, або волонтери-професіонали могли б спільно з правоохоронними органами моніторити небезпечні зони.

Варто зауважити, що Міністерство молоді та спорту України розробило Правила безпеки волонтерів (*Міністерство молоді та спорту України – Правила безпеки для волонтерів*, 2022). З-поміж великої кількості правил є й ті, що призначені саме для волонтерів на деокупованих територіях. Фахівці радять подбати про свою фізичну безпеку, а саме: носити при собі аптечку першої допомоги; пам'ятати про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами, не наближатися до нерозірваних снарядів; звертати увагу на знаки «Заміновано» та уникає прогулянок лісом, густими насадженнями дерев та іншими місцями, де можуть бути міни.

Вкрай актуальною проблемою для деокупованих громад є *надання психосоціальної підтримки її мешканцям*. Є велика потреба у створенні центрів соціальних служб, центрів психологічної підтримки, які б надавали безкоштовну соціальну і психологічну підтримку

потребуючим. І велику роль у швидкому реагуванні на розв'язання цієї проблеми можуть відіграти, на думку респондентів, саме волонтери, волонтерські ініціативи та волонтерські програми. Соціальна і психологічна підтримка, організація груп взаємодопомоги та підтримки, екстрене консультування та переадресація до «гарячих ліній» та фахівців, організація та проведення різноманітних акцій, культурних заходів, семінарів, тренінгів по формуванню резильєнтності, відновленню довіри і згуртованості, з різних аспектів психічного здоров'я тощо – можуть взяти на себе саме волонтери.

Економічне відновлення деокупованих громад є досить болючою проблемою, яка потребує створення особливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу, надання грантових програм, перекваліфікації тих, хто втратив роботу. Волонтерську участь респонденти вбачали в розвитку соціального підприємництва, створення програм перекваліфікації.

Низький рівень лідерства мешканців деокупованих громад є також важливою проблемою, на вирішення якої можуть вплинути волонтери завдяки своїм організаційним здібностям, досвіду та здатності мотивувати й об'єднувати людей навколо спільних цілей. Одним із важливих напрямів їхньої діяльності є формування нових лідерів серед місцевого населення через менторство та навчання. Досвідчені волонтери можуть проводити тренінги з лідерських навичок, допомагаючи місцевим активістам розвивати організаторські здібності та впевненість у прийнятті рішень. Підтримка ініціатив знизу також сприяє появі нових лідерів, які беруть на себе відповідальність за розвиток громади. Волонтери можуть забезпечити організаційну підтримку через координаційні центри, що тимчасово замінюють місцеве лідерство, або допомагати створювати місцеві громадські організації для самоорганізації мешканців. У цьому контексті може бути дуже ефективним онлайн волонтерство, яке стирає кордони, дозволяючи надихати громади волонтерам з будь-якої точки світу.

Спільна діяльність мешканців деокупованих громад також сприяє виявленню нових лідерів. Волонтерські проекти, спрямовані на відновлення інфраструктури, допомогу вразливим групам населення та проведення соціальних заходів, об'єднують людей навколо

спільних цілей і допомагають знайти активних учасників, які можуть взяти на себе лідерські функції. Волонтери через власну діяльність можуть слугувати прикладом лідерства, надихаючи місцевих жителів на активнішу участь у громадському житті. Підтримка місцевого самоврядування також є важливим напрямом роботи волонтерів, які можуть надавати консультації новообраним місцевим керівникам щодо управління громадою, планування та реалізації проєктів. Це допоможе новим лідерам зміцнити свої позиції та ефективніше виконувати свої функції.

Залучення молоді до лідерських ініціатив також може стати важливим кроком у вирішенні проблеми відсутності лідерів у громаді. Волонтерські ініціативи, спрямовані на підтримку молодих активістів, допоможуть створити покоління молодих лідерів, які зможуть сприяти розвитку громади. Крім того, волонтери можуть організувати платформи для діалогу, такі як форуми або круглі столи, де місцеві мешканці можуть обговорювати важливі питання та пропонувати рішення, що допоможе виявити потенційних лідерів. Волонтерські організації також можуть залучати громаду до громадянської активності через освітні програми, що навчають принципам самоуправління та відповідальності за місцеві процеси. Створення місцевих медіа-платформ допоможе активізувати громадську дискусію, що сприятиме розвитку нових лідерів.

Нарешті, волонтери можуть залучати міжнародний досвід, співпрацюючи з міжнародними організаціями, що забезпечить громади найкращими практиками управління і лідерства. Завдяки своїй гнучкості та досвіду волонтери можуть стати каталізатором позитивних змін, які сприятимуть формуванню нових лідерів у деокупованих громадах і допоможуть їм швидше адаптуватися до нових умов.

У свою чергу, усі вище зазначені волонтерські ініціативи і програми будуть сприяти вирішенню ще однієї важливої проблеми, з якою зіштовхнулися деокуповані громади, – *необхідність підвищення соціальної активності та соціальної згуртованості їх мешканців*.

Наостанок, респонденти визначили ключові напрями роботи волонтерів у делкупованих громадах, враховуючи обговорені на фокус-групі дефіцити. Серед них є такі: гуманітарна

допомога, підтримка інфраструктури, психологічна допомога, соціальна інтеграція, організація громадських ініціатив, освіта і тренінги, соціальна адвокація та захист прав.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Волонтери є важливим та цінним ресурсом для відновлення та розвитку деокупованих громад. Їхня діяльність охоплює широкий спектр завдань: від відновлення інфраструктури до надання гуманітарної допомоги, психологічної і соціальної підтримки, стимулювання соціальної активності.

Волонтери відіграють вирішальну роль у швидкій мобілізації ресурсів для вирішення нагальних проблем, сприяють згуртованості гро-

мади, підтримують місцевих лідерів та активно залучають мешканців до громадських ініціатив. Завдяки волонтерській діяльності громади не лише отримують необхідну допомогу, але й стимулюється розвиток соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

Волонтери також сприяють довгостроковій стабільності, допомагаючи відновлювати економіку та соціальні зв'язки, тим самим прискорюючи реінтеграцію цих територій у загальнонаціональну структуру.

Таким чином, волонтерська діяльність є критично важливою для забезпечення сталого розвитку деокупованих громад і подолання наслідків окупації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 4 гранти програми «Спроможні та сильні» | Фонд Східна Європа. *East Europe Foundation*. URL: https://eef.org.ua/competition_result/4-granty-programy-spromozhni-ta-sylni/
2. Development of youth volunteer programs in the condition of the Covid-19 pandemic in the communities, neighboring to the area of the joint forced operation in the east of Ukraine / T. Liakh et al. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2021. Vol. 3. P. 316–326. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6334>
3. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : ПІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>.
4. Барінова Д. Відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад: реальність та перспективи. *Українформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3834546-vidnovlenna-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi.html>
5. Гунько С., Лях Т., Карпенко О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Humanitas*. 2023. № 2. С. 218–224. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32>.
6. Лях Т., Спіріна Т., Ковтун Є. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. *Humanitas*. 2023. № 3. С. 41–48. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7>
7. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч.-метод. посіб. / З. Бондаренко та ін. ; ред. Т. Лях. Київ : Версо-04, 2012. 288 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3486/>.
8. Менеджмент волонтерських програм: Посібник для підготовки менеджерів волонтерських програм : навч. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Лях, Т. Сила. Київ : ОБНОВА-КОМП., 2020. 174 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/33847/>
9. Міністерство молоді та спорту України – Правила безпеки для волонтерів. *Головна | Міністерство молоді та спорту України*. URL: <https://mms.gov.ua/news/pravyla-bezpeky-dlia-volonteriv>
10. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.

REFERENCES:

1. 4 hranty prohramy «Spromozhni ta sylni» | *Fond Skhidna Yevropa*. (2024, 25 sichnia). East Europe Foundation. https://eef.org.ua/competition_result/4-granty-programy-spromozhni-ta-sylni/
2. Barynova, D. (2024, 1 berezhnia). *Vidnovlennia ta rozvytok deokupovanykh terytorialnykh hromad: realnist ta perspektyvy*. *Ukrinform – aktualni novyny Ukrainy ta svitu*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3834546-vidnovlenna-ta-rozvitok-deokupovanih-teritorialnih-gromad-realnist-ta-perspektivi.html>
3. Bondarenko, Z., Zhuravel, T., Liakh, T., Serhieieva, K., Spirina, T., & Tymoshenko, N. (2012). *Menedzhment volonterskykh hrup vid A do Ya [Management of volunteer groups from A to Z]* (T. Liakh, Red.). Verso-04. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3486/> [in Ukrainian].
4. Denysiuik, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty* (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantieva, Red.). URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> [in Ukrainian].

5. Hunko, S., Liakh, T., & Karpenko, O. (2023). Publichnyi prostir yak instrument rozvytku sotsialnoi zghurtovanosti hromady [Public space as a tool of community cohesion]. *Humanitas*, (2), 218–224. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32> [in Ukrainian].

6. Liakh, T., Lekholetova, M., Kotelevets, A., Spirina, T., & Shved, O. (2021). Development of youth volunteer programs in the condition of the COVID-19 pandemic in the communities, neighboring to the area of the joint forced operation in the east of Ukraine. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 316–326 [in English].

7. Liakh, T., Spirina, T., & Kovtun, Ye. (2023). Rozvytok sotsialnoi zghurtovanosti terytorialnoi hromady [Development of social cohesion in the territorial community]. *Humanitas*, (3), 41–48. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7> [in Ukrainian].

8. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy – Pravyla bezpeky dlia volonteriv*. (2022, 3 serpnia). Holovna | Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. <https://mms.gov.ua/news/pravyla-bezpeky-dlia-volonteriv>

9. Zhuravel, T., Liakh, T., Kachurovska, V., Pukha, K., & Yankovets, V. (2020). *Menedzhment volonterskykh prohran: Posibnyk dlia pidhotovky menedzheriv volonterskykh prohran [Management of volunteer programs: A guide for training managers of volunteer programs]* (T. Liakh & T. Syla, Red.). OBNOVA-KOMPANI. <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/33847/> [in Ukrainian].